

EKSPORT-IMPORT OPERATSIYALARI BUXGALTERIYA HISOB VA SOLIQ HISOB

Berdiyeva Sarvinoz Abdumalikovna

Toshkent Amaliy Fanlar universiteti

katta o'qituvchisi

sberdiyeva779@gmail.com

Maxmadiyeva Fotima, Tuxtasinov Azizullo

Toshkent Amaliy Fanlar universiteti

BH2201U02 guruhi talabalari

Annotation: Ushbu maqolada iqtisodiy islohotlar sharoitida buxgalteriya hisobining murakkab va bahsli masalalaridan biri bo'lgan eksport-import operatsiyalarini hisobga olish jihatlari ko'rib chiqiladi va ularning soliq hisobi o'rganiladi.

Tashqi iqtisodiy operatsiyalar bank, valyuta va bojxona nazoratiga bo'ysunganligi sababli, ularning tashkilot buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirilishi bo'yicha talablar ortib bormoqda, bu uning buxgalteriya hisobotlarining ishonchliligiga bevosita ta'sir qiladi, shuningdek, BHXSda ham aks ettirib boradi. Bundan tashqari, qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash va to'lashda ko'plab savollar hamda qiyinchiliklar mavjud bo'lib, boshqa soliqlarga kelsak, muammoli masalalar yig'implarni ham chetlab o'tmayapti.

Iqtisodiy islohatlar sharoitida tashqi iqtisodiy faoliyat, xususan, tashqi savdo faoliyati tobora muhim ahamiyat kasb etishi, xususan, eksport-import operatsiyalari yetakchi o'rinni egallaydi. Mualliflar eksport-import operatsiyalarini buxgalteriya hisobi va soliq hisobi amaliyotini tahlil qilib, tavsiyalar berishdi.

Kalit so'zlar: buxgalteriya hisobi, soliq hisobi, eksport, import, xo'jalik yurituvchi subyekt, valyuta kursi, investitsiya, hisob-kitoblar

Kirish. Mamlakat iqtisodiy taraqqiyoti uchun eksportning ahamiyatini ortiqcha baholash qiyin. Xulosa qilib aytganda, eksport tufayli: Tovarlar, xizmatlar va ishlar ishlab chiqarish rag'batlantiriladi; Iqtisodiy rivojlanish va YaIM o'sish sur'atlari tezlashadi; Chet el valyutasi oqimi ta'minlanadi; Davlat byudjetiga tushumlar ko'payadi; Milliy valyuta kursi barqarorlashadi.

Xalqaro bozorlarga talab yuqori bo'lgan tovarlar va xizmatlar yetkazib beruvchi mamlakat o'zini uzoq muddatli hamkorlik aloqalarini o'rnatish uchun ishonchli hamkor sifatida namoyon etmoqda.

Shunga qaramay, eksportning barcha ijobiy tomonlariga qaramay, uning importdan ancha ustunligi iqtisodiyotga tubdan teskari ta'sir ko'rsatishi mumkin - bu milliy valyutaning haddan tashqari qimmatlashishiga, narxlarning oshishiga va natijada mahalliy mahsulotlarning raqobatbardoshligi pasayishiga olib keladi.

O'zbekistonda eksport-import operatsiyalarining buxgalteriya hisobi 21-sonli BHMS, 22-sonli BHMS (valyuta operatsiyalari) va Soliq kodeksi bilan tartibga solinadi.

Import yuk bojxona deklaratsiyasi asosida rasmiylashtiriladi, valyuta majburiyatlari Markaziy bank kursi bo'yicha har oyda qayta baholanadi.

Tovarlar eksportiga 0 foiz stavkada QQS solinadi, bunda 2025 yildan boshlab eksport qiluvchilar uchun foyda solig'i 15 foiz stavkada hisoblanadi.

Hisobot ma'lumotlariga ko'ra, moliyaviy levererjining marjinal koyeffitsiyenti hisoblab chiqiladi, qarzni moliyalashtirishning maksimal miqdorini hisobga olgan holda moliyaviy barqarorlikka baho beriladi. Buning uchun moliyaviy barqarorlikning mutlaq ko'rsatkichlari va

nisbiy hisoblab chiqiladi hamda tahlil qilinadi. Natijada strategik davr uchun qarzga olingan moliyaviy resurslarni jalb qilish chegarasi belgilanadi[1].

Tovarlar eksporti va O'zbekiston xalqaro savdosi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik xorijiy valyutaning kirib kelishi, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish va global qiymat zanjirlariga integratsiyalashuvni ta'minlab, mamlakatning iqtisodiy rivojlanishining asosidir. So'nggi yillarda eksportning barqaror o'sishi, sheriklar geografiyasining kengayishi va eksport tuzilmasining o'zgarishi kuzatilmoqda..

Xalqaro savdo doirasida tovarlarni tijorat bilan ta'minlashga ixtisoslashgan tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari muayyan qoidalarga rioya qilishlari shart. Ichki faoliyat uchun xos bo'lmagan bojxona rasmiylashtiruv qoidalaridan tashqari, o'ziga xos xususiyatlarga bajarilgan harakatlarni aks ettirish tamoyillari va soliq xizmatiga hisobotlarni taqdim etish tartibi ham kiradi. Xorijiy hamkorlar bilan hamkorlikni rejalashtirayotganda, yangi formatga oldindan tayyorgarlik ko'rish va hujjatlarni yuritish bilan bog'liq muammolarni bartaraf etishga yordam beradigan asosiy qoidalarni o'rganish lozim. Import va eksport operatsiyalarini amalga oshirishda korxonada buxgalteriya hisobini qanday to'g'ri yuritish kerak, tartibga solish, qanday me'yoriy va soliq xususiyatlarini hisobga olish kerak va u standart amaliyotdan qanday farq qiladi.

Tashqi iqtisodiy faoliyat tushunchasi, ya'ni tashqi iqtisodiy faoliyat xorijiy kontragentlar bilan tuzilgan har qanday bitimlarni qamrab oladi. Bunday amaliyot paydo bo'layotgan ehtiyojlarning o'ziga xos xususiyatlariga qarab xususiy shaxslar, tijorat tashkilotlari yoki davlat tuzilmalari tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Qonunchilik bilan tartibga solish bojxona qonunchiligi qoidalari yordamida amalga oshiriladi, bu esa eksport-import yetkazib berish operatsiyalarini tegishli nazorat qilishni ta'minlaydi. Har bir formatning o'ziga xos nozikliklari va nuanslari mavjudligini hisobga olish muhim, bu esa ichki bozordagi standart oldi-sotdidan farq qiladi.

Mamlakatlarning o'z mahsulotlarini jahon bozoriga chiqarishga intilishi ichki narxga nisbatan yuqori bo'lishi, tashqi narxdan qo'shimcha foyda olish imkoniyati bilan bog'liq. O'zbekiston iqtisodiyotining global bozorlarga integratsiyalashuvi kuchayishi, O'zbekistonning jahon savdo tashkilotiga kirishi, shuningdek, ekologik toza mahsulotlar xalqaro bozorining faol rivojlanishi munosabati bilan O'zbekiston agrosanoat tarmog'ida import mahsulotlarga nisbatan ekologik toza mahalliy mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirish bilan bog'liq yangi vazifa paydo bo'ldi. Uni hal etish uchun eksport qilinayotgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari va import qilinayotgan xomashyo, uskunarlar va boshqalarning sifati nafaqat milliy, balki xalqaro ekologik xavfsizlik standartlari talablariga javob berishi zarur. Bunday holatda buxgalteriya hisobini tashkil etish eksport va importda an'anaviy va ekologik toza tovarlar qiymatini hisobga olish va hisobotda aniq ajratib ko'rsatishga, shuningdek, ularning ekologik xavfsizligi sifatini tasdiqlash bilan bog'liq xarajatlarni hisobga olishga qaratilishi lozim.

Xo'jalik yurituvchi sub'yektlarda eksport-import operatsiyalari hisobini yuritishda bir qator noaniqliklar mavjud bo'lib, ularni hal etish iqtisodiy islohotlar sharoitida kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Masalaning qo'yilishi. O'zbekistonda eksport-import operatsiyalarini hisobga olish murakkab jarayon bo'lib, u valyuta, bojxona va soliq qonunchiligi bilan tartibga solinadi. Hisobga olishni yo'lga qo'yish xorijiy valyuta, QQS va bojxona organlari bilan ishlash qoidalarini aniq tushunishni talab etadi.

Buxgalteriya va soliq hisobi masalasi quyidagilardan iborat:

a) shartnomada, incoterms-2020 shartlari, to'lov valyutasi, yetkazib berish va to'lov muddatlari kiritilsin;

b) bankda valyuta hisobvaraqlarini ochish;

d) buxgalteriya siyosatida, valyuta mablag'larini qayta baholash usulini (Markaziy bank kursi bo'yicha) belgilash;

e) tashqi savdo operatsiyalarining yagona elektron axborot tizimida, buxgalteriya tizimini

(1C) Yagona elektron tizim bilan integratsiyalashni ta'minlash;

g) hujjatlarda, bitimning har bir turi uchun majburiy hujjatlar reyestrini shakllantirish;

j) eksport hisobvaraqa-fakturalari elektron shaklda rasmiylashtirish;

z) soliq hisobotida, QQS, foyda solig'i va zarur hollarda norezidentlar uchun daromad solig'ini hisoblash.

Milliy iqtisodiyotning xalqaro mehnat taqsimotiga bosqichma-bosqich jalb etilishi kuzatilmoqda[2].

Xatarlarni minimallashtirish uchun valyuta qonunchiligida belgilangan muddatlarga qat'iy rioya etish, repatriatsiya qilinmagan tushum summasining 100 foizigacha yetishi mumkin bo'lgan jarimalarga yo'l qo'ymaslik muhim ahamiyatga ega.

Yechish usuli (yoki uslublari). O'zbekistonda eksport-import operatsiyalarining buxgalteriya hisobi milliy qonunchilik (Buxgalteriya hisobi milliy standarti) bilan tartibga solinadi, qat'iy valyuta nazorati va kurs farqlarini aks ettirishni talab etadi. Asosiy usul - 4810 (Eksport) va 6010 (Import) schyotlaridan foydalangan holda mulk huquqi o'tgan sanadagi haqiqiy qiymat bo'yicha hisobga olish.

Shuning uchun buxgalteriya hisobida ko'rilgan zararlarni o'z vaqtida va to'g'ri aks ettirish ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega. Bu bir qator iqtisodchi olimlarning xo'jalik yurituvchi subyektlarning valyuta operatsiyalari bo'yicha moliyaviy natijalarini hisobga olishni tadqiq etishga olib keldi[3].

Quyidagi dolzarb bo'lgan asosiy usullar va tamoyillar keltirilgan:

1. Eksport operatsiyalari (hisobga olish va yechish usuli).

Tovarlar eksporti, odatda, olib chiqish tasdiqlangan bo'lsa, 0% stavkada QQSGa tortiladi.

• Hujjatli rasmiylashtirishda, tashqi savdo shartnomasi, bojxona deklaratsiyasi, invoys, transport hujjatlari.

• Hisobga olish usuli:

a) yuk jo'natishda, Dt 4010 (Qabul qilish uchun schyotlar) - Kt 9010 (Sotishdan tushgan tushum) Markaziy bank kursi bo'yicha yuk bojxona deklaratsiyasi.

b) tannarxida, Dt 9020 (Tannarxi) - Kt 2910/1010.

d) valyuta kurslari farqida, markaziy bank kursi jo'natish sanasi va to'lov kelib tushgan sana o'rtasida o'zgarganda, daromadlar (9350) yoki xarajatlar (9610)ga taqsimlanadigan valyuta kursi farqi yuzaga keladi.

2. Import operatsiyalari (hisobga olish va yechish usuli).

Tovarlar importi yetkazib beruvchiga to'lov, bojxona to'lovlari va QQSn o'z ichiga oladi.

*Hisobga olish usuli (bosqichma-bosqich)da:

a) yetkazib beruvchiga avans to'lovi: Dt 4310 - Kt 5210 (Valyuta hisobvarag'i).

b) tovarlarning kelib tushishi: Dt 1010/2910 - Kt 6010 (mulk huquqi o'tgan sanadagi MB kursi bo'yicha).

d) bojxona to'lovlari:

- Bojlar va yig'imlar: Dt 1010/2910 - Kt 6930 (ishlab chiqarish tannarxini oshiradi).

- Importga qo'shilgan qiymat solig'i: Dt 4410 (hisobga olinadigan QQS) - Kt 6930.
g) Majburiyatlarni yopish: Dt 6010 - Kt 4310.

*Valyuta kurslari bo'yicha farqlar: Avanslar bo'yicha valyuta kurslari bo'yicha farq hisoblanmaydi, lekin to'lovdan oldin yuzaga kelgan majburiyatlar bo'yicha hisoblanishi shart.

3. Asosiy me'yoriy hujjatlar va instrumentlar.

*21-sonli Buxgalteriya hisobi milliy standarti: Xo'jalik yurituvchi subyektlarning buxgalteriya hisobi schyotlari rejasi va uni qo'llash bo'yicha yo'riqnoma.

*22-sonli Buxgalteriya hisobi milliy standarti: Xorijiy valyutada ifodalangan aktivlar va majburiyatlarni hisobga olish.

* Valyuta nazorati: Tashqi savdo operatsiyalarining yagona elektron axborot tizimida shartnomalarni majburiy ro'yxatdan o'tkazish.

4. Buxgalter uchun tavsiyalar.

a) Sanalarga e'tibor berish: Yuk bojxona deklaratsiyasining sanasi - bu importda hisobga olish sanasi hisoblanadi.

b) Avanslar va kreditlar: avans to'lovlarini valyutada to'g'ri taqsimlang, chunki ular qayta baholanmaydi (BHMS № 22).

d) QQS (0%):

Eksport paytida 0% stavkasini tasdiqlash uchun hujjatlar to'plamini o'z vaqtida to'plang, aks holda soliq uni 12% stavkada qayta hisoblab chiqadi.

O'zbekistonda eksport-import operatsiyalarining soliq hisobi O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (yangi tahrirda) bilan tartibga solinadi va hududiylik, eksportda QQSning nol stavkasi va importni soliqqa tortish tamoyillariga asoslanadi.

Respublikamizda bozor iqtisodiy islohotlarining hozirgi bosqichida mas'uliyati cheklangan jamiyatlarda buxgalteriya hisobini tashkil etish masalalari muhokama qilingan. Shu bilan birga, bosqichma-bosqich islohotlar natijasida erkin raqobatga asoslangan boshqaruvning ustuvor sohasi bo'lgan kichik korxona va mikrofirmalarda negizidagi mas'uliyati cheklangan jamiyatlarni ishonchli buxgalteriya hisobini tashkil etish bo'yicha takliflar shakllantirilib, asosiy maqsad sifatida qabul qilindi[4].

Quyida soliq hisobining asosiy usullari va biznes uchun yechimlar haqida ma'lumot berilgan:

1. Eksport operatsiyalarining soliq hisobi:

**Eksportda qo'shilgan qiymat solig'i*: Chet elga eksport qilinadigan tovarlarga nol stavkada (0%) qo'shilgan qiymat solig'i solinadi. Bu shuni anglatadiki, chet elga eksport qilingan xomashyo yoki tovarlar uchun yetkazib beruvchilarga to'langan qo'shilgan qiymat solig'i hisobga olinadi (byudjetdan qaytariladi).

**Xizmatlar eksporti*: Xizmatlarni xorijiy shaxslarga eksport qilishda ham nol stavkadan foydalaniladi, agar xizmatlarni sotish joyi O'zbekiston hududi deb e'tirof etilmasa.

**Tasdiqlash*: QQSning 0% stavkasiga bo'lgan huquq hujjat bilan tasdiqlanishi kerak (shartnoma, "tovar olib chiqib ketildi" belgisi qo'yilgan yuk bojxona deklaratsiyasi, transport hujjatlari).

**Foyda solig'i*: Eksportga tovarlarni sotishdan olingan foyda pasaytirilgan stavkalarda soliqqa tortilishi yoki valyuta tushumi kelib tushganda soliqdan ozod etilishi mumkin.

2. Import operatsiyalarining soliq hisobi:

** Importda qo‘shilgan qiymat solig‘i:* O‘zbekiston hududiga olib kiriladigan tovarlarga bojxona organlarida qo‘shilgan qiymat solig‘i solinadi (odatda 2024-2026 yillar uchun 12%, agar boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo‘lsa).

** Xizmatlar importi:* Norezidentdan xizmatlar import qilinganda, O‘zbekiston yuridik shaxsi soliq agenti vazifasini bajaradi, QQSni mustaqil ravishda hisoblab, byudjetga to‘laydi.

** Aksiz solig‘i:* Import qilinadigan aksiz solig‘iga tortiladigan tovarlarga aksiz solig‘i solinadi.

** Bojxona boji:* Import qilinayotgan tovarning tashqi iqtisodiy faoliyat tovar nomenklaturasi kodiga qarab to‘lanadi.

3. Buxgalteriya hisobi masalalarini yechish usullari bo‘yicha amaliy tavsiyalar:

To‘g‘ri soliq hisobini yuritish uchun quyidagi algoritm tavsiya etiladi:

a) Shartnoma va invoices: Tashqi savdo shartnomalarini yetkazib berish shartlari (Incoterms 2020), valyuta va to‘lov muddatlari aniq ko‘rsatilgan holda rasmiylashtirish.

b) Valyuta nazorati: Barcha bitimlar "Tashqi savdo operatsiyalarining yagona elektron axborot tizimi"da ro‘yxatdan o‘tkazilishi shartligini hisobga olish kerak."

d) Buxgalteriya hisobida aks ettirish:

- Import: Tovarlarni hisobga qabul qilingan sanadagi Markaziy bank kursi bo‘yicha kirim qilinadi. Bojxonada to‘langan import QQS hisobga olinadi.

- Eksport: Daromad mulk huquqi o‘tgan sanadagi Markaziy bank kursi bo‘yicha e’tirof etiladi.

e) Hujjatli tasdiqlash:

- *Eksport qilishda:* olib chiqish faktini tasdiqlovchi belgi qo‘yilgan yuk bojxona deklaratsiyasining majburiy mavjudligi.

- *Import qilishda:* olib kirishda soliqlar to‘langanligini tasdiqlovchi yuk bojxona deklaratsiyasi.

g) Soliq deklaratsiyalari reestri: Eksportda QQSning nol stavkasiga bo‘lgan huquqni tasdiqlash uchun deklaratsiyalar reestrini yuritish.

Jarimalarga yo‘l qo‘ymaslik uchun eksport faktini va valyuta tushumining kelib tushishini o‘z vaqtida (180 kun ichida) tasdiqlash zarur.

Natijalar va na‘munalar. O‘zbekistonda eksport-import operatsiyalarining buxgalteriya hisobining milliy standartlari 21-sonli (Hisobvaraqlar rejasi) va 22-sonli (Valyuta operatsiyalarini hisobga olish) bilan tartibga solinadi. Eksportga 0% stavka bo‘yicha QQS solinadi, import esa bojxona rasmiylashtiruvini, tannarxni hisobga olishni va kurs farqlarini talab etadi. Eksportdan olingan daromad yuk bojxona deklaratsiyasi berilgan sanada e’tirof etiladi.

O‘zbekistonda hisobning asosiy jihatlari:

** Tartibga solish:*

Hisob-kitoblar 21-son, 22-son (2025-yil tahririda) BHMS hamda O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi asosida yuritiladi.

** Eksport:*

- *Daromad:* Yuk bojxona deklaratsiyasi rasmiylashtirilgan sanada e’tirof etiladi va invoices bilan tasdiqlanadi.

- *QQS:* Tovarlarni chet el valyutasida eksport qilishda nol stavkasi qo‘llaniladi.

- *Hisobga olish:* Tashish, sertifikatlash va bojxona yig‘imlari xarajatlari sotish xarajatlariga kiritiladi.

** Import:*

- *Shartnoma*: Tashqi savdo operatsiyalarining yagona elektron axborot tizimida ro'yxatdan o'tkazish majburiy.

- *Ishlab chiqarish tannarxi*: Import tovarlari kontrakt qiymati bo'yicha, shuningdek, bojxona to'lovlari, yig'imlar, tashish va sug'urta xarajatlari hisobga olinadi.

* *Valyuta*: Vujudga keladigan kurs farqlari 22-sonli BHMSSga muvofiq hisobga olinadi.

Hujjatlarni rasmiylashtirish:

1. Tashqi savdo shartnomasi (shartnomaning noyob raqami - shartnomaning hisobga olish raqami hisobga olingan holda).

2. Invoys (tijorat schyoti) va qadoqlash ro'yxati.

3. Yuk bojxona deklaratsiyasi (bojxona deklaratsiyasi, ED-2).

4. Eksport/import belgilari qo'yilgan transport hujjatlari (CMR, konosament).

O'zbekistonda tashqi iqtisodiy faoliyat natijalari o'sishni ko'rsatmoqda: eksport 2025-yilda rekord ko'rsatkichlarga yetdi. 2025-yilda 21-sonli va 22-sonli BHMSS yangilandi, bu esa valyuta majburiyatlarini hisobga olish yondashuvlarini o'zgartirdi.

O'zbekistonda raqamli logistikani rivojlantirishda axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari togrisida fikr yuritiladi. Raqamli logistikaning rivojlanishi ham davlatga, ham aholiga va eng muhimi kompaniyalarga qo'shimcha imkoniyat va qulayliklar yaratadi[5].

O'zbekistonda eksport-import operatsiyalarining soliq hisobi O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi va Soliq hisobi milliy standarti bilan tartibga solinib, tashqi savdo operatsiyalarining yagona elektron axborot tizimida qat'iy hisobga olinishini talab etadi. Soliq hisobining asosiy jihatlari: boshlab esa eksportdan olinadigan foyda solig'i (15%) ni tashkil etadi. Importga QQS va bojxona bojlari solinadi, majburiy valyuta nazorati o'rnatiladi.

Soliq hisobining asosiy jihatlari:

* *Tovarlar/xizmatlar eksporti:*

- QQS: Xorijiy shaxsga xizmatlar haqiqatda olib chiqilgani yoki ko'rsatilgani hujjat bilan tasdiqlangan taqdirda nol stavkasi qo'llaniladi.

- daromad solig'i: 2025 yil 1 yanvardan boshlab nol stavka preferensiyasi bekor qilindi, umumiy stavka (15%) qo'llaniladi.

- ro'yxatdan o'tish: invoys, kontrakt, yuk bojxona deklaratsiyasi.

- Valyuta nazorati: Tashqi savdo operatsiyalarining yagona elektron axborot tizimiga ma'lumotlar kiritilishi shart. Elektron tijorat orqali \$5000 gacha bo'lgan summada usiz eksport qilish mumkin.

* *Tovarlar/xizmatlar importi:*

- QQS va bojlar:

QQS bojxona rasmiylashtiruvi vaqtida hisoblanadi. Import qiluvchi, agar tovar soliqqa tortiladigan aylanma uchun ishlatilsa, QQSni hisobga olish huquqiga ega.

- Valyuta nazorati: To'lov faqat O'zbekiston banklari orqali amalga oshiriladi. Import shartnomasi tashqi savdo operatsiyalarining yagona elektron axborot tizimida (shartnomaning noyob raqami) ro'yxatdan o'tkazilishi shart.

- Buxgalteriya hisobi: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan hisobga olingan sanadagi kursi bo'yicha aks ettiriladi (BHMS № 22).

* *Asosiy natijalar va xavf-xatarlar:*

- Valyutani repatriatsiya qilish ustidan nazorat kuchaytirildi.

- Agar eksport tannarxidan past narxlarda amalga oshirilsa, foyda solig'i qo'shimcha hisoblanishi mumkin.

- Oldin import qilingan tovarlarni qayta eksport qilishda hisobga olingan QQSni tuzatish talab etiladi.

Hujjatlar: Tashqi savdo shartnomasi, invoys, transport hujjatlari (CMR, aviayuk xati), yuk bojxona deklaratsiyasi, kelib chiqish sertifikat (ST-1).

Bundan tashqari, bojxona rasmiylashtiruv tartibiga axborot texnologiyalarini joriy etish orqali tashqi iqtisodiy operatsiyalarni tashkil etish sezilarli darajada soddalashtirildi. Bojxona organlari bilan elektron hujjat aylanishi joriy etildi, bojxona organlari ma'lumotlar bazalari va bankning valyuta nazorati sinxronlashtirildi, QQS bo'yicha majburiy yagona shaxsiy hisobvaraqlar joriy etildi[6].

Buxgalteriya hisobini yuritishning quyidagi jihatlarga ega:

1. Buxgalteriya hisobining fundamental asoslari:

- Valyuta tartibga solish: Hisob-kitob milliy valyutada (so'mda) yuritiladi, lekin chet el valyutasidagi barcha operatsiyalar ikki tomonlama ko'rinishda aks ettiriladi (shartnoma valyutasi + operatsiya sanasidagi Markaziy bank kursi bo'yicha so'm ekvivalenti).

- Hujjatli rasmiylashtirish: Tashqi savdo shartnomasi, GTD (yuk bojxona deklaratsiyasi), invoys, CMR (transport yuk xati) asos bo'lib xizmat qiladi.

- Shartnomalarni hisobga olish: 2026-yildan boshlab eksport shartnomalarini bojxona organlarida majburiy hisobga olish bekor qilindi, ammo, ma'lumotlar tashqi savdo operatsiyalarining yagona elektron axborot tizimiga kiritilishi kerak.

2. Eksport operatsiyalari:

- QQS: Tovarlar va xizmatlarni eksport qilishda, agar tovarlar O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqariga olib chiqilganligi hujjat bilan tasdiqlangan bo'lsa, nol stavka (0%) qo'llaniladi.

- Foyda solig'i: 2025-yil 1-yanvardan boshlab eksport bo'yicha foyda solig'idan (yoki aylanmadan olinadigan soliqdan) ozod etish bo'yicha imtiyoz bekor qilindi. Endi eksport umumiy belgilangan stavkalar bo'yicha soliqqa tortiladi (odatda foyda solig'ining 15 foizi).

- Valyuta tushumlari: Valyuta tushumlarini repatriatsiya qilish majburiy. Muddatlar shartnoma shartlariga mos bo'lishi kerak.

3. Import operatsiyalari:

- Bojxona to'lovlari: Import qilishda bojxona bojlari, aksiz solig'i (agar mavjud bo'lsa) va QQS to'lanadi.

- Importdagi QQS: Bojxonada to'langan QQS, agar import qilinayotgan tovarlar soliqqa tortiladigan aylanma uchun ishlatilsa, hisobga olinadi.

- Baholash: Import tovarlari kontrakt qiymati + bojxona xarajatlari + tashish (ishlab chiqarish tannarxi) bo'yicha hisobga olinadi.

4. Soliq hisobini yuritish:

1. Soliq rejimlari: Umumiy (QQS + foyda solig'i) yoki soddalashtirilgan tartib (aylanma solig'i) o'rtasida tanlov qilish.

2. Elektron hisobot: e-faktura.uz (elektron hisob-fakturalar) va Soliq shaxsiy kabineti orqali yuritiladi.

3. Majburiy soliqlar: JShDS (12%), ijtimoiy soliq, QQS (12% yoki 15%), foyda solig'i.

Shuningdek, soliq va bojxona organlari tomonidan tekshiruvlar o'tkazilganda taqdim etilishi talab etiladigan hujjatlar nusxalari soni ortib borayotganini ham qayd etish lozim[7].

Eksport-import operatsiyalarining asosiy jihatlari:

**Buxgalteriya hisobi (Valyuta operatsiyalari):*

- Valyuta kursi farqi: Operatsiya amalga oshirilgan kundagi kurs (bojxona deklaratsiyasi) bilan to'lov amalga oshirilgan kundagi kurs o'rtasidagi farq hisobga olinadi.

- Sintetik hisob: Chet el valyutasidagi operatsiyalar 5210 schyot "Valyuta hisobvarag'i, 4010 schyot "Xaridorlar", 6010 schyot "Yetkazib beruvchilar" schyotlarida yuritiladi.

- Hujjatlashtirish: Kontrakt, hisob-faktura, yuk xatlari va bojxona yuk deklaratsiyasi asos bo'ladi.

** Soliq hisobi:*

- Import (QQS va bojxona): Tovarlar import qilinganda, bojxona organlari tomonidan QQS (12%) hisoblanadi va to'lanadi.

- Eksport (QQS 0%): Tovarlar eksport qilinganda QQS (0%) stavkada qo'llaniladi, agar eksport tasdiqlansa.

- Foyda solig'i: Eksportdan tushgan daromad umumiy tartibda hisoblanadi.

* *Nazorat:* Valyuta operatsiyalari yuzasidan hisobotlar Markaziy bank yo'riqnomalariga muvofiq yuritiladi va Tashqi savdo operatsiyalarining yagona elektron axborot tizimi orqali nazorat qilinadi.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, o'tkazilgan tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, tavsiyalar sohadagi tashkilotlariga eksport va import operatsiyalari bo'yicha ishonchli va tushunarli buxgalteriya ma'lumotlarini taqdim etadi.

Tahliliy hisob-kitoblardan, shuningdek, buxgalteriya registrlari va hisobotlarining o'zgartirilgan shakllaridan foydalanish manfaatdor foydalanuvchilar uchun axborotni oshiradi va ularga o'z tashkilotlarida eksport va import operatsiyalarining samaradorligi to'g'risida asosli qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

O'zbekistonda eksport-import operatsiyalarining buxgalteriya hisobi milliy valyutada yuritiladi, valyuta operatsiyalari bitim tuzilgan sanadagi Markaziy bank kursi bo'yicha qayta hisoblab chiqiladi. Tovarlar/xizmatlar eksporti tasdiqlanganda nol stavkada QQSga tortiladi, import esa bojxona organlarida QQS va bojlar to'langan holda amalga oshiriladi.

Tashqi savdo operatsiyalarining afzalliklarida ta'kidlanishicha, eksport operatsiyalari quyidagi soliq turlarini soliqqa tortish uchun barqaror asos yaratadi: foyda solig'i; aktsiz solig'i. Bundan tashqari, kompaniya bojxona to'lovlari va brokerlik xizmatlarini to'laydi, bu ham soliq bazasini oshiradi.

References

1. Ahmadjonovich, S.D., Ganievich, Y.V. Improving the quality of higher education in uzbekistan. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 2020. Vol. 6, Issue. 5.
2. Nabiyeovich, I.I. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda buxgalteriya hisobini yuritishning o'ziga xos jihatlari//Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar Onlayn Ilmiy Jurnali, 2022. №2(4), - Pp. 199-205.
3. Kunduzova, K.I. Iqtisodiyotning modernizatsiyalash sharoitida asosiy vositalar hisobini takomillashtirish masalalari. Scientific progress, 2022. №3(3), - Pp. 837-846.

4. Mushtariy Abdulabbosovna Sultonova. Iqtisodiy islohotlarning hozirgi bosqichi mas'uliyati cheklangan jamiyatlarda buxgalteriya hisobini tashkil etish masalalari//Scientific progress. 2022. Vol.3, Issue 1, - Pp. 815-823.

5. Karriyeva Yaqutxon va boshqalar. Raqamli logistikani rivojlantirishda axborot texnologiyalarni o'rni. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. 2024.№ 2(3). – Pp. 58-68.

6. Tohirovich, Q.N. International financial accounting standards in Uzbekistan. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 2021. №11(4), - Pp. 328-333.

7. Akhmadjonovich, S.D. Socio-Economic Aspects of Management Quality. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 2022. №4, - Pp. 394-398.